

Gergely Jenő

Amikor az ember elmúlik 60 éves, valószínű van kellő „történelmi távlata” ahhoz, hogy saját életpályáját objektíven próbálja szemlélni. Ha valamit elért, azt hat évtized alatt elérte, amit nem, azt már bizonyára nem is fogja. Az öregedés objektív és feltartóztathatatlan biológiai folyamata és a sokasodó problémák relatívvá tesznek korábban fontosnak vélt dolgokat. Ha mindez nem párosul szellemi leépüléssel, akkor viszont abban a reményben is ringathatjuk magunkat, hogy az évtizedek tapasztalatai, felhalmozott ismeretei (nagyképűbben mondva „a bölcsesség” tünetei) még lehetővé teszik a munka folytatását, ami az életben maradásnak a legfontosabb kelléke.

Jómagam soha nem hittem, hogy predestinálva vagyok – amint nem is voltam – a „történelmi létre” vagy az egyetemi tanárságra. Nem akartam gyermekkoromban „mozdonyvezető” lenni, amint később sem buzogtak bennem világmegváltó szándékok vagy indulatok. Tudomásul vettem az engem körülvevő objektív környezetet, a feltételrendszert, és nagyjából tisztában voltam saját képességeimmel és készségeimmel, annak előnyeivel és korlátaival. Talán ezért is tűnhet visszanezve viszonylag simának a pálya, amely hozott ismert és elismert eredményeket épp úgy, mint kudarokat. Számomra a munka és a szórakozás egyet jelent, az oktatás – kutatás – publikálás nem terhes és végeláthatatlan robot volt és ma sem az, hanem „létezési forma”.

Hogy mi határozta meg a pályaválasztásomat és annak alakulását? Az objektív körülmények mellett egy sor véletlen (talán szerencse), de bizonyára nem valamiféle céltudatos választás. Egy dunántúli szegényparaszti családból származom, gyerekkoromat a hagyományokat még sokban őrző, de már felbomlóban lévő paraszti közösségben éltem. Gimnazista (majd egyetemista) koromban mindig diákotthonokban laktam, így lényegében megszakadt a szoros kapcsolatom a faluval. A gimnáziumban „jó tanuló” voltam, a természettudományi tárgyakat éppúgy szerettem, mint az irodalmat vagy a történelmet. Bár sok nagyszerű tanárom volt, egyik sem gyakorolt rám olyan hatást, ami befolyásolta volna további pályaválasztásomat.

Mondhatni a „véletlen” folytán kerültem az ELTE magyar–történelem szakára, a kitűnő érettségi és a maximális felvételi pontszám mellett valószínű származásom miatt is „egyből” felvettek. Ettől kezdve már nagyrészt rajtam, munkabíráson és képességeimen múlt, hogy mire viszem. Sem az egyetemen, sem később nem vonzott a politika és a közszereplés, nem lettem „ellenzéki”, de a rendszer kitüntetettje sem.

Az egyetem alatt sem éreztem úgy, hogy „minden áron” történész leszek, pláne azt nem, hogy egyháztörténettel foglalkozom, netán éppen az alma materben maradva. Amit inkább reálisnak tartottam, nem volt több mint visszamenni szülőföldemre gimnáziumi tanárnak. A véletlen vagy a sors azonban mást hozott. Az új- és jelenkori történelem iránti érdeklődésemet, majd témaválasztásomat nem a gyerekkori tradicionális, népi vallásos környezet, hanem sokkal inkább szakirodalmi olvasmányaim mellett két, ma már ritkán emlegetett professzor befolyásolta. Az egyik Szakács Kálmán volt, aki agrártörténelmi kutatásai során jutott el egy érdekes témá-

hoz: a kaszáskeresztesekhez. A forrásokban gyakran találkozott a keresztényszocialista földmunkás szervezkedéssel is, így amikor bölcsészdoktori témát kerestem, ő ajánlotta figyelmembe a hazai keresztényszocializmus történetét, ami mint később kiderült, ugyancsak szerencsés választás volt. A másik ösztönzést Zsigmond László szociális enciklikákkal foglalkozó speciális kollégiumai adták. Ez kellő elméleti és háttérismereteket jelentett az előbbi témához, majd pedig a későbbiekben elvezetett az egyháztörténet kutatása és művelése felé. Rádöbentem ugyanis, hogy a keresztényszocializmus, kereszténydemokrácia és az ezeken alapuló mozgalmak, pártok nem érthetők a hazai és az egyetemes katolikus egyház történetének valamilyen szintű ismerete nélkül.

Bizonyára az ember habitusából következik, de nekem olyan a természetem, hogy egyszerre csak egy valamit szeretek csinálni. Ha egy témára ráálltam, buldog módjára gyűjtöttem hozzá az anyagot. Amikor úgy éreztem, hogy minden (minden?) összejött, nekiálltam megírni. Ha belekezdtem, addig nem volt nyugtom, míg végére nem értem, közben szinte megszűnt számomra a külvilág. Soha nem írtam kínlódba, a kerek mondatok készen vannak a fejemben, a gond inkább az volt, hogy nem tudtam abban a tempóban le is írni, mint ahogy elgondoltam. Összességében könnyen és gyorsan írtam, igyekeztem mindig magyarul és közérthetően kifejezni magam.

Visszatérve a témákhoz, amikkel az elmúlt 35–40 évben foglalkoztam, ha végignézek jelentősebbnek tartott publikációim során, úgy tűnik, hogy az egyháztörténet, az egyházpolitika foglalja el abban a legnagyobb teret. Az én „egyháztörténészégem” azonban némi magyarázatot kíván. Emlékszem, az „antivilágban” nem csak egyik vagy másik újságíró, de még katolikus közszereplők is „neves marxista egyháztörténésznek” tituláltak. (De hát ki nem volt akkor „marxista” történész, hiszen ez volt a tudományos minősítés előfeltétele.) Lehetett ebben persze gúny épp úgy, mint annak elismerése, hogy nem csak hívő katolikus, az egyházban élő történész írhat a szakma kritériumainak megfelelő egyháztörténeti munkát. Valójában azonban arról van szó, hogy engem az egyház mint társadalomtörténeti, művelődéstörténeti intézmény érdekelt és érdekel. Nem teológiai tudományként akartam művelni az egyháztörténetet, hanem a köztörténet egyik fontos területéként. Ez az érdeklődés vitt el a politikai katolicizmushoz, az egyházpolitikához, Prohászkaéhoz, Giessweinhez vagy akár Mindszentyhez is.

Egyháztörténeti kutatásaim eredményeként közzétett publikációimban azt akartam megérteni, elmondani, hogy a vallás és az egyházak szerves részei a társadalom életének, azzal együtt élnek és változnak. Sem a nemzeti történelem, sem a társadalmi fejlődés nem érthető meg ezek vizsgálata nélkül. Az egyházak története is a nép és a társadalom története, ami vizsgálható a történettudomány eszközeivel és módszereivel. Ugyanakkor nem szabad figyelmen kívül hagyni, hogy az egyház célja transzcendens: az ember üdvösséghez segítése, az isteni szándék szerint. Tehát az azonosságok mellett lényegi különbségek is vannak a diszciplínában: a transzcendens mozzanat, amit meg lehet és kell érteni akkor is, ha azt magunkra nézve nem tudjuk elfogadni. Egyháztörténeti munkám során két dologgal permanensen szemben találtam magamat: az egyik a hagyományos antiklerikális szemlélet, felfogás,

aminek finomabb, cizellált változatai máig jelen vannak a szakmában. A másik a hívó, magukat „hivatalosnak” valló egyháztörténészek által nem egyszer képviselt apológia, amely nem tolerálja az objektív kritikát sem, és úgy véli, autentikus egyháztörténetet csak az egyházban élő hívő írhat, hiszen az egyháztörténet a teológiai tudományok része és nem a köztörténet egyik ága.

A 20. századi magyar történelemmel foglalkozó kutatásaimban, írásaimban az vezetett, hogy miként lehet részint a hagyományos nacionalizmussal és konzervativizmussal, részint a marxizmusra hivatkozó korábbi szemlélettel szakítva, egy a mai világ számára elfogadható választ adni a nemzeti sorskérdésekre, a polgári fejlődés sajátosságaira, a miértekre? Nem tudom elfogadni a nemzeti szempont, a történeti értékek, a hagyományok és a vallás negligálását a „korszerű” történetírásban. Amint nem tudom elfogadni azt sem, hogy a tényeket, a történelmet relativizáljuk, s helyükbe modernnek mondott, importból származó teóriákat állítsunk. Egyébként pedig a szakmának bizonyára csak hasznára válik, ha különböző felfogású „iskolák” egyidejűleg, egymás mellett vagy akár egymásra hatva szabadon érvényesülhetnek.

Az idő előrehaladtával, no meg az egyetemi oktató munkámból következően is, viszonylag gyakran ki-kiléptem abból a témakörből, aminek „szakértőjeként” elkönyveltek. Főleg a 20. századi magyar politikátörténet egyes kérdései érdekeltek, a részkérdésektől eljutva a szintézisek írásáig. Itt is azok a témák vonzottak, amik valamilyen okból izgattak, mert nem találtam rájuk megnyugtató válaszokat. Így foglalkoztam a keresztény pártokkal, majd általában a pártstruktúrával, a kor sokat vitatott történelmi személyiségei közül például Gömbös Gyulával. Balogh Margittal folytatjuk az *Egyházak a polgári kori Magyarországon* című sorozatunkat, jelenleg az állami egyházjog forrásainak publikálásával. (Híve vagyok a forráskiadásnak, magam is elköttem néhányat, így a püspöki konferenciák jegyzőkönyveinek, a Mindszenty-per forrásainak, a szerzetesrendek felszámolása akkor még titkos iratainak kiadásával, vagy legutóbb Antal István emlékiratainak publikálásával.) Szerintem a források „saját kezű” feltárása és ismerete nélkül a történetírás talajtalanná válik, a levegőben „lebeg” és ürügyet adhat múltó teóriák megfogalmazásának.

Hogy miért nem lettem „csapatjátékos”, bizonyára sokféle ok miatt történt, de talán elfogadható indoka, hogy jobban szeretek egyedül dolgozni. Ez persze nem zárta és nem zárja ki, hogy ha van(nak) hozzám hasonlóan gondolkodó történész partner(ek), ne szülessenek elismerést kiváltó közös eredmények. Jelenleg éppen nagy vállalkozásba kezdtünk tanszéki kollégákkal és doktoranduszokkal a magyarországi autonómiák 1848-tól napjainkig mutató történeti forrásainak az összegyűjtésével és publikálásával.

Első és egyetlen, s most már bizonyára utolsó munkahelyem az ELTE Bölcsész-kara, itt lettem gyakornokból tanszékvezető, mégpedig azon a tanszéken, ahol olyan elődök köteleznek, mint Szekfű Gyula. Miért maradtam itt minden csábítás dacára, miért szeretek minden probléma, szegénység mellett most is itt dolgozni? Sommásan azt mondanám: a szabadság miatt. Aki nem töltött el évtizedeket egy ilyen egyetemen, annak nehéz megérteni, mit jelent az a szellemiség, amit az egyetemisták, a már nem gyerekek, de még nem is egészen felnőttek (semmiképpen nem

megkeseredett és cinikus felnőttek) adnak egy ilyen intézménynek. A fiataloknak nem lehet (tartósan biztos nem lehet) hazudni, nem lehet valamit megjátszani. A maguk módján kegyetlenek a semmitmondással, a dadogással, a felolvasott „spontán” előadásokkal, a nagyképűséggel, a karrieristákkal szemben. Annak van hitele, aki magát adja, a saját ismereteit igényesen közvetíti, azt oktatja, amit kutat és publikál. A visszajelzés kiolvasható a tekintetekből, a szakdolgozatokból, a doktori disszertációkból, távlatilag pedig abból, ha a rádióban, a tv-ben, az újságnál vagy éppen az utcán a tíz-húsz éve tanított volt hallgatóm megismer, rám köszön, esetleg tanácsért visszajön. De szabadságot jelent az egyetem annyiban is, hogy itt a „főnökök” a magunk közül jól-rosszul választottak közül kerülnek ki, akik akkor is kollégák maradnak, ha adminisztrátorokká akarja degradálni őket a hatalom.

Nem szeretem a funkciókat, főként nem az egyetemen kívülieket: nem értem az álláshalmozókat, a pénz után rohanókat, a klikkeket szervezőket, az iskolák helyett „istállókban” melegedőket. Nem tartoztam, és nem tartozom egyik történész „brancshoz” sem, nem álltam be és nem is kívánczok nagy emberek árnyékába, még akkor sem, ha ez a további előre vagy felfelé jutás feltétele.

Sokkal inkább fontosnak tartom azt, hogy jelenleg az általam vezetett ELTE BTK Történelemtudományok Doktori Iskolában – amely a legnagyobb ilyen hazai iskola – olyan kollégákkal dolgozhatok együtt, akik kétségtelenül a szakma színé-ját teszik ki (s köztük vannak nem egyetemi emberek is). Ez teszi lehetővé, hogy a doktoranduszainkból olyan értelmiségieket képezzünk, akik a jelen kihívásainak eleget tudnak tenni. Illúzió lenne azt hinni, hogy itt kimondottan szaktörténészek „sorozatgyártása” folyik, hiszen csak a legkiválóbbakból lesz tényleg történész. Inkább azt tehetjük, hogy átadjuk azokat az ismereteket, amire a graduális képzésben nincs igény és lehetőség. Ha joggal is éri doktori iskolánkat bírálat, mégis büszke vagyok arra, hogy jelentős szerepem van ennek működtetésében, folyóiratának megteremtésében és kiadásában, színvonalas konferenciáinak megtartásában.

Végül, ha azt kérdeznék, hogy ha lehetne, így csinálnám-e újra, vagy valami egészen mást és másként? A kérdés persze „történelmietlen”, de nyugodt lélekkel állíthatom, hogy a kevés választást és döntést, ami megadatott, most sem bánom, most sem hoznám meg másként.